

Výchova bez trestů

Václav Mertin

Wolters Kluwer
Česká republika

Výchova bez trestů

Výchova bez trestů

Václav Mertin

Wolters Kluwer
Česká republika

Vzor citace: MERTIN, V. *Výchova bez trestů*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2013. 124 s.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Mertin, Václav

Výchova bez trestů / Václav Mertin. – Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013. – 124 s.
ISBN 978-80-7478-028-8

37.03-053.2 * 371.53/.55 * 316.624 * 159.955

- výchova dítěte
- odměny a tresty
- rizikové chování
- řešení problémů
- příručky

37 – Výchova a vzdělávání [22]

© PhDr. Václav Mertin, 2013

ISBN 978-80-7478-028-8 (váz./brož.)

ISBN 978-80-7478-029-5 (e-pub)

978-80-7478-613-6 mobi

978-80-7478-029-5 pdf

OBSAH

Úvod	9
1. Výchova trestáním	15
1.1 Přestupky	15
1.2 Tradiční přístupy rodiny a školy k řešení problémů v chování ..	18
1.2.1 Rodina	18
1.2.2 Škola	20
1.3 Místo (úloha/role) trestů a odměn ve výchově	22
1.3.1 Odměny, pochvaly	23
1.3.2 Trestání	24
2. Výchova bez trestů	34
2.1 Odlišnosti cílů výchovy dítěte a dospělého	34
2.2 Jaké chceme dítě, jakého chceme dospělého?	38
2.3 Tělesné tresty, křik	40
2.3.1 Proč jsem proti bití dětí?	41
2.4 Odměny	43
2.5 Jsou rodiče a učitelé také jen lidé?	45
2.6 Výchovné tradice – stereotypy	47
2.7 Výchovné styly	49
3. Jak řešit kolizní situace bez trestání?	51
3.1 Být s dítětem	53
3.2 Pozitivní přístup k výchově	55
3.3 Brát dítě takové, jaké je	58
3.4 Začít včas a od maličkostí	60
3.5 Respekt a autorita	63
3.6 Pravidla, hranice	65
3.7 Přejmenování	69
3.8 Prevence – předvídání, předcházení problémům	71
3.9 Trpělivost	74
3.10 Tělesný kontakt	77
3.11 Méně mluvit a více konat	78
3.12 Mluvte s dítětem	80

3.13	Důležité jsou reálné úspěchy, pokroky dítěte	80
3.14	Posilování odpovědnosti dítěte za vlastní činy	82
3.15	Životní cíle	86
3.16	Zobecňování	87
3.17	Neoplácet stejným	88
3.18	Odebrání výhod	88
3.19	Zacházení s dítětem jako s mladším	89
3.20	Neexistují univerzálně úspěšné postupy	90
3.21	Na řešení není čas	91
3.22	Fyzická převaha	92
4.	Řešení běžných výchovných problémů	94
4.1	Dítě neposlouchá	95
4.2	Dítě se nechce mýt, jíst, svlékat, oblékat, jít spát	95
4.3	Dítě se vzteká	98
4.4	Přestupky proti pravidlům ve škole	100
4.5	Dítě je vulgární	102
4.6	Dítě je agresivní	104
4.7	Dítě lže, podvádí	105
4.8	Krádeže	108
4.9	Kouření, pití, užití drog	110
4.10	Trestný čin	113
5.	Efektivní výchovné postupy	114
5.1	Vyjednávání	114
5.2	Komunikace mezi dospělými a dětmi	116
5.3	Řešení problémů jako sportovní utkání	116
5.4	Nezačínat nejtěžším kalibrem opatření	118
5.5	Umožnit dítěti čestný ústup	118
5.6	Zesílit a zveličit následky	120
5.7	Individuální výchovné plány nejen ve škole	120

S poděkováním a láskou Anežce, Matesovi, Tomášovi a Petře

ÚVOD

Každá pořádná kniha o výchově určená rodičům a učitelům musí obsahovat důkladnou kapitolu o vhodných způsobech odměňování a trestání. Také v rodičovských a odborných představách mají odměny a tresty místo zcela přirozených, pevně zakotvených, osvědčených a hlavně účinných výchovných opatření. V dnešní společnosti stále převládá názor, že bez trestů nebo alespoň bez hrozby trestů dítě vychovávat nelze. I neobyčejně rozumní dospělí pokládají mírné plácnutí velmi malého předškolního dítěte za mnohem vhodnější než jakýkoli jiný prostředek. Je s podivem, s jakou samozřejmostí a patrně i bez hlubšího zamyšlení přijímají tento způsob uvažování o trestech také profesionálové na výchovu a vzdělání, tedy učitelé a psychologové. Pravda, odlišovat se od všeobecného pohledu na výchovu stále vyžaduje alespoň minimální statečnost, protože souhlasit s tresty se ještě „nosi“ a nechat přestupek bez potrestání signalizuje v očích veřejnosti výchovnou nekompetentnost.

Když udělá dítě něco dobře, obvykle ho pochválíme nebo odměníme, zatímco v případě přestupku musí podle stejné logiky zcela zákonitě následovat trest. *„Nejsme necitové. Svě děti máme rádi, nicméně nemůžeme je přece nechat růst jako dříví v lese! Bez potrestání by nám brzy přerostly přes hlavu. A jednou nám za tento přístup budou vděčné. Vždyť přesně tak to funguje i v životě dospělých a dítě na něj musíme co nejlépe připravit.“* Olej do ohně prospěšnosti trestů přilévají rodiče, kteří říkají, že už opravdu nevědí, jak mají dítě potrestat, že na ně platí pouze zakřičení nebo výprask, či dokonce na jeho přestupky neplatí vůbec nic. Další dospělí propagují tělesné trestání s tím, že na vlastním příkladu dokazují, jak jim výprasky v dětství prospěly. Učitelé volají po větších trestech pro špatně se chovající žáky i pro jejich nespolupracující a rovněž tedy nevychované rodiče. Trestné činy, které děti páchají, v nás pak vyvolávají přímo odvetnou náladu a současně i preventivní potřebu trestat. Nepřímo podporují význam trestů tradiční bonmoty: *„Škoda každé rány, která padne vedle. Dobře mířená facka je lepší než hodinová diskuze.“* Koneckonců také v některé odborné literatuře určené pro vychovatele se objevuje explicitní podpora alespoň některých tělesných trestů (např. Říčan, P. Po dobrém nebo po zlém. In: *Rodina a škola*. 2012, roč. 59, č. 5, s. 22–23.).

U veřejnosti paradoxně posilují tendenci trestat liberální rodiče, jejichž děti se chovají často velmi uvolněně, někdy až nezpůsobně, bez respektu k základním pravidlům mezilidských vztahů akceptovaným v této společnosti. Běžná veřejnost pak uzavírá, že takové děti (případně jejich rodiče) by bylo potřeba „řezat, řezat, řezat...“ Opomenout nelze ani občasný silný tlak veřejných obhájců dětí, kteří tolik zdůrazňují jejich práva, takže zákonitá reakce veřejnosti je, že odmítá i vcelku logické a v současnosti zcela legitimní požadavky na humánní přístupy k výchově dětí.

Neměli bychom však zapomínat, že jakákoli výchovná opatření jsou pouze prostředek, nikoli cíl našeho působení. Mají pomoci k maximálnímu rozvoji potencialit dítěte a v dospělosti k jeho efektivnímu začlenění do (demokratické) společnosti. Soudím, že odměny/tresty jako specifické výchovné prostředky mají přispět k tomu, aby dítě dostalo důraznější informaci, že něco udělalo dobře/špatně, porušilo pravidla, šlo správným směrem, že mají dospělí odlišnou představu o tom, jak mají věci vypadat, snad i k tomu, aby odpykalo špatný skutek, abychom podpořili dobré chování a aby dítě určitou činnost ne/opakovalo v budoucnosti. Mělo by současně dostat informaci, proč se má chovat jinak, co má dělat odlišně, jaké vhodnější řešení má v podobné situaci zvolit, aby to bylo správné nebo byli alespoň spokojeni dospělí či nenarazilo na předpisy společnosti. Toto by mělo být na odměnách a trestech tím nejpodstatnějším. Odměny i tresty používáme s vírou, že zajistí potřebné chování a jednání.

Na následujících řádcích budu hájit názor, že je žádoucí a současně možné dítě vychovávat, ovlivňovat, dovést k rozumné dospělosti a přitom se prakticky obejít bez trestů. Současně nabídnu postupy, jejichž použitím lze zajistit efektivní výchovné působení dospělých. Kromě toho bych chtěl ukázat, že výchova bez trestů je příjemnější pro všechny zúčastněné a vlastně i v jistém smyslu „lacinější“. Nebudu však zastírat, že jde současně o výchovu náročnější na angažovanost, čas, energii a částečně i znalosti a um dospělých vychovatelů. Tyto „investice“ se podle mého přesvědčení mnohonásobně vrátí se vzrůstajícím věkem dítěte.

Jde vůbec rozumně vychovávat dítě a přitom ho netrestat? Nejde o nějaký extrémní „alternativní“ názor, který je zcela nepoužitelný pro normální, obyčejné a hlavně zaměstnané rodiče a stejně nevhodný pro běžné dítě v České republice a který se snaží do naší země zanést prvky americké liberální výchovy 60. let minulého století, která se jako celek jednoznačně neosvědčila? Nejde o nějakou naivní a přitom rádoby odbornou infiltraci úředních předpisů Evropské unie? Nepropaguji jakýsi nedosažitelný a ne realizovatelný výchovný ideál? Vždyť rodiče jsou taky jen lidi, mají

spoustu svých starostí, jedny nervy a koneckonců dítě by bez trestů nebo alespoň bez hrozby trestů zvlčilo. Možná si také řeknete, že u zeleného akademického stolu vymýšlím hezké, leč zcela utopické ideály, sám pořádné zkušenosti s dětmi nemám, dělám si lacinou reklamu dávno překonanou a nefunkční liberální výchovou. Nejsou některé děti přirozenými „tyrany“, na které je každá výchova bez trestů krátká! Navíc tresty včetně mírných fyzických trestů se zejména u menších dětí vcelku osvědčují. A že by zrovna plácnutím přes zadek byly děti celoživotně traumatizovány?

Mé názory se opírají o poznatky vývojové i pedagogické psychologie a zkušenosti za téměř čtyřicet let poradenské praxe. Tradiční liberální výchova se v České republice nevyskytuje nijak masově, ale spíše v jednotlivých rodinách. Na ní nehodlám postavit odborně akceptovatelné výchovné pojetí. Vycházím rovněž z opakovaně zjišťované dlouhodobé neúčinnosti systematického a výrazného trestání, kterou léta shledávám u klientů a která se objevuje také ve výzkumech a obecně ve školní či rodinné výchově. U klientů velmi často pozoruji, že je tresty vedou zejména k větší rafinovanosti přestupků, k posílení a „kultivaci“ podvodného jednání – dítě tedy lépe lže a zapírá, svádí přestupky na druhé, podvádí, vylouvá se, rafinovaněji krade, ale nezlepšuje se. Tresty také patrně posilují agresivitu některých dětí ve vztahu k vrstevníkům nebo k mladším jedincům.

V odborné literatuře jsem nenalezl podklady pro podporu způsobu výchovy založeného na trestání nebo doklady pro to, že běžně trestané děti jsou mravnější a lépe se chovají. Kdyby byla výchova s tresty účinná, nenarůstaly by stížnosti rodičů, kteří si se svými dětmi nevědí rady, a zejména učitelů, podle nichž se někdy kvůli zlobení už nedá téměř učit. Navíc za desítky minulých let, kdy se fyzické tresty běžně používaly, bychom měli mít signály, že problémy s nevhodným chováním jsou tímto způsobem úspěšně vyřešeny. Je samozřejmě možné uvažovat o všeobecném zpřísnění sankcí, nicméně ani drakonické exemplární tresty uplatňované v minulosti u nás nebo dnes v jiných kulturách nevedou k odstranění přestupků. Že bychom tedy nyní opět zesílili tresty a zkusili se vrátit u dětí k rázným tělesným trestům, karceru, stání v koutě na hanbě, nebo dokonce na pranýři či klečení na hrachu? Tato varianta je však v dnešní době ve vyspělých společnostech nemyslitelná. Jestliže tedy nějaké opatření dlouhodobě nefunguje a nevede k úspěchům, měli bychom hledat jiné přístupy. V tomto našem případě je vhodnou alternativou právě výchova bez trestů.

Můj odpor vůči trestání dále vychází z logického rozboru významu trestů, který ukazuje, že tresty splňují jen minimum požadavků na všestranně